

- De allierade sändningarna till Sovjet har betytt mera för den ryska krigföringen än vad deras storlek i förhållande till den ryska produktionen antyder.

Folke Kristensson

USA hjälper Sovjet

För första gången på ett år har den röda armén gjort paus i den största offensiv världen någonsin upplevt. Trots förlusten av stora delar av den för krigföringen ytterst viktiga järn- och stålindustrin, av många av landets största industristäder, av Nikopol med dess för ståltillverkning oundgängliga mangantillgångar; trots förlusten av jordbruksområden, producerande 80 procent av landets hela sockerproduktion och åtminstone en tredjedel av dess spannmålsproduktion, hade Sovjetunionen kort tid efter den stora reträtten kunnat icke endast täcka de stora förlusterna av allehanda krigsmateriel utan även förvärva den kraftiga överlägsenhet i såväl män som materiel, varom de militära framgångarna vittnat. Hur har detta varit möjligt? Mycket har talats och skrivits om industrierna och råvarorna bortom Ural, om förflyttningen av arbetare och maskiner i hela industrier österut, där de på kort tid åter varit i full gång, om nästan ofattbara ansträngningar av såväl armén som civilbefolkningen, kort sagt om det till ytterlighet drivna utnyttjandet av den väldiga stormaktens väldiga resurser. Ehuru fakta i stor utsträckning saknas, är det klart, att den våldsamma anspänningen av de egna krafterna, vilket underlättats och gjorts effektivare genom ett troligen enastående organisatoriskt förutseende, varit den oundgängliga förutsättningen för och huvudförklaringen till den oerhörda kraftutvecklingen. Ryssarna ha själva — och säkerligen med rätta — kraftigt understrukt denna synpunkt och deras allierade ha icke förnekat den. Sändningarna av krigsmateriel och andra varor utifrån ha icke motsvarat någon större andel av den inhemska produktionen — varken i ton, värde eller arbetstimmar räknat.

De allierade sändningarna till Sovjetunionen ha dock betytt mera för den ryska krigföringen än vad deras storlek i förhållande till den ryska produktionen antyder. Leveranserna till Sovjetunionen ha — liksom utbytet av varor och erfarenheter mellan Brittiska Imperiet och USA — möjliggjort

ett fullständigare och effektivare utnyttjande av alla militära och produktiva resurser än vad annars kunnat ske.

Den större delen av sändningarna till Sovjetunionen ha kommit från USA och praktiskt taget alla ha företagits i enlighet med låne- och uthyrningslagen. Den amerikanska kongressen beviljar anslag för uthyrning eller utlåning ("lend-lease") av för krigföringen viktiga varor, medan presidenten äger bestämma vilka varor, som skola sändas till olika länder och i vilka kvantiteter — inom anslagets ram. Enda inskränkningen i presidentens befogenheter är att sändningarna enligt hans åsikt skola vara av vitalt intresse för försvaret av USA. Då presidenten med korta mellanrum lämnar offentliga rapporter till kongressen angående omfattningen och sammansättningen av sändningarna till olika länder, ha via pressen en hel del upplysningar härom blivit tillgängliga.

Diskussionen om lend-lease har i USA varit mycket livlig och oppositionen däremot tidvis stark. Trots det för de allierade mycket bekymmersamma läget mot slutet av 1940, då England ensamt kämpade med ryggen mot väggen och inte kunde få någon ytterligare hjälp från USA på grund av brist på de enligt då gällande bestämmelser nödvändiga tillgångarna i amerikansk valuta, kunde lagförslaget om lend-lease icke pressas genom kongressen förrän i mars 1941 och då med 60 röster mot 31 i senaten. Allt eftersom krigslyckan gynnade de allierade och hotet mot USA tedde sig alltmer avlägset, har oppositionen mot lend-leasesändningarna vuxit. För att informera den amerikanska opinionen om den verkliga betydelsen av lend-lease och om de betydande motprestationer till USA, vilka framför allt det brittiska imperiet givit i samma form och vilka samtliga allierade länder givit genom att angripa och försvaga den gemensamma motståndaren, har nuvarande biträdande utrikesministern Stettinius — tidigare chef för "lend-lease" — publicerat en utförlig redogörelse härom: "Lend-lease. Weapon for victory".

Omedelbart efter det tyska armén överskridit demarkationslinjen mellan Tyskland och Sovjet vid midsommartiden 1941 förklarade Churchill och Roosevelt att Sovjet skulle erhålla all hjälp, som var möjlig att lämna. Det var emellertid icke lätt varken för amerikanerna eller för engelsmännen att få igång leveranserna. Bristen på tonnage var allvarlig, och de engelska och amerikanska fabrikena voro till bristningsgränsen sysselsatta med att täppa till luckorna i den egna försvarsbyggnaden. Det svåraste problemet var dock att få fram varorna till ryska hamnar. Trots mycket stora ansträngningar togo sändningarna till ryssarna icke någon fart förrän under årets sista månader och voro sammanlagt under året mycket små i jämförelse med vad som senare skulle levereras. Under

årets sista månad stördes också transportererna från USA något av att amerikanerna nu — efter Pearl Harbor — även hade att tänka på kriget mot Japan.

Den 1 oktober 1941 slöts en överenskommelse mellan USA och Sovjetunionen, enligt vilken amerikanerna fram till 1 juli 1942 förbundo sig att leverera bestämda kvantiteter av olika varor. Den 30 oktober, då tyskarna ”stodo vid Moskvas portar”, meddelade Roosevelt, att ryssarna kunde erhålla varor för upp till en miljard dollars i enlighet med lend-lease-lagen.

Redan från allra första början visade det sig att ryssarna trots sitt svåra militära läge voro intresserade av att erhålla icke endast krigsmateriel utan även — och på bekostnad av krigsmateriel — avsevärda kvantiteter maskiner och råvaror till stöd för den inhemska produktionen. Man avstod alltså från varor, som omedelbart kunnat användas på slagfälten, för att på längre sikt möjliggöra en större inhemsk produktion.

Svårigheterna att transportera varorna till Ryssland voro icke lätta att lösa, och ehuru redan i januari 1942 en andra miljard dollars ställdes till ryssarnas förfogande, visade det sig omöjligt att under 1:a halvåret 1942 helt leverera de planerade kvantiteterna varor av olika slag, ehuru president Roosevelt i mars 1942 givit inte endast produktionen av för Sovjetunionen avsedda varor utan även tilldelningen av fartyg för transportererna dit högsta prioritet. Transporterna kunde i stort sett företagas endast via Nordkap till Murmansk och förlusterna på grund av tyska u-båts- och flygplansanfall voro mycket stora — t. o. m. första halvåret 1942 gingo ungefär 15 procent av lastfartygen förlorade. Trots alla svårigheter hade dock amerikanerna och engelsmännen tillsammans till juli 1942 levererat bl. a. 4,400 stridsvagnar och inte mindre än 3,100 flygplan. Åtskilliga av flygplanen flögos till Sovjetunionen via Afrika och Iran.

Under andra halvåret 1942 hade nya transportvägar hunnit utvecklas dels över Iran och dels direkt från USA över Stilla Oceanen till ryska hamnar i Fjärran Östern. På den senare vägen kunde man dock endast använda ryska fartyg, vilka japanerna tilläto passera i omedelbar närhet av de japanska öarna. Ehuru transportkapaciteten även i fortsättningen ökade genom att stora nyanläggningar av hamnar och järnvägar i Iran kunde tagas i bruk och genom det starkt förbättrade tonnageläget, ökade den amerikanska produktionskapaciteten ännu mera. Transporterna begränsade (och begränsa fortfarande) leveransernas storlek — numera sedan den amerikanska produktionskapaciteten hunnit helt anpassas och utbyggas efter krigsbehoven kanske ännu mera utpräglat än tidigare. Ett uttryck härför och för den praktiska atmosfär, i vilken ryssarna och amerikanerna arbetade, var att man för leveranserna efter första halvåret 1942 överenskom att ryssarna

från en mycket lång "önskelista", innehållande allt som den amerikanska industrin och jordbruket kunde bjuda på, fick plocka ut de varor, som ansågos vara av störst nytta intill den kvantitet, som begränsades av transportmöjligheterna.

En god uppfattning om utvecklingen av de totala transporter till Sovjetunionen kan erhållas av de av amerikanerna publicerade uppgifterna om värdet av lend-leasesändningarna:

	Miljoner dollars	Relativtal (1:a kvart. 1942 = 100)
I kvartalet 1942	167	100
II " "	344	205
III " "	355	212
IV " "	486	291
Hela året 1942 1,352		
I kvartalet 1943	564	338
II " "	526	315
III " "	844	500
IV " "	954	571
Hela året 1943 2,888		
1942 och 1943 4,240		

Då i tabellen angivna siffror avse värdet av de såsom lend-lease från USA *avsända* varorna till Sovjetunionen, ha på grund av minskningen av fartygsförlusterna leveranserna ökat mera än vad som framgår av tabellen, samtidigt som givetvis på grund av fartygsförlusterna vissa i tabellen medtagna varukvantiteter gått förlorade — under 1942 sänktes 12 procent av alla lastfartyg på väg till Sovjetunionen, under 1943 endast 1 procent. Utöver här nämnda sändningar tillkomma dels de relativt obetydliga leveranser från USA, vilka icke ingått under lend-leaseavtalet, och dels avsevärda leveranser från det brittiska imperiet. Churchill har sålunda i dagarna meddelat, att imperiet under loppet av 2½ år levererat till Sovjetunionen 6,000 flygplan, 5,000 stridsvagnar och råvaror till ett värde av över 80 miljoner pund. Såsom jämförelse kan nämnas, att t. o. m. 1943 levererade USA såsom lend-lease till Sovjetunionen bl. a. 7,800 flygplan, 4,100 stridsvagnar och cirka 232,000 motorfordon. Av vissa slag av krigsmateriel synas sålunda de amerikanska sändningarna ha varit av ungefär samma storleksordning som de brittiska. Däremot voro leveranserna av övriga varor mångdubbelt större från USA än från imperiet. Under 2½ år levererade imperiet råvaror för 300—350 miljoner dollars, medan amerikanerna t. o. m. 1943 skeppat industrivaror och livsmedel för närmare två miljarder dollars.

Det är icke lätt att med ledning av uppgifter om de väldiga värden, varom den amerikanska lend-leasehjälpen till Sovjetunionen rört sig, erhålla en god uppfattning om vad denna hjälp betyder. Särskilt svårt är detta i fråga om krigsmateriel, då förbrukningen och produktionen därav ju i stort sett äro väl bevarade hemligheter. Det ungefärliga värdet av lend-leaseleveranserna under 1942 och 1943 av krigsmateriel, industrivaror och livsmedel var:

	1 9 4 2		1 9 4 3		Procentuell ökn.
	Miljoner	Procent av	Miljoner	Procent av	under 1943
	dollars	totalvärdet	dollars	totalvärdet	jämf. med 1942
Krigsmateriel, alla slag, inkl. motorfordon	854	63	1,443	50	70
Industrivaror	313	23	854	30	173
Livsmedel m. m.	185	14	592	20	220
Samtliga lend-leaseleveranser	1,352	100	2,888	100	113
Samtliga lend-leaseleveranser i tusental ton	2,500		4,900		96

Som framgår av tabellen utgjorde krigsmateriel i värde räknat nära två tredjedelar av samtliga sändningar under 1942, medan dess andel under 1943 sjunkit till hälften. Samtidigt hade industrivaror och livsmedel ökat i betydelse — de senare något mera. Från 1942 till 1943 ökade krigsmaterielleveranserna med 70 procent samtidigt som leveranserna av industrivaror 2½-dubblades och av livsmedel mer än 3-dubblades. Det totala leveransvärdet var mer än dubbelt så stort år 1943 som 1942.

Det totala värdet av krigsmaterielleveranserna under 1942 och 1943 uppgick till 2,297 miljoner dollars. Däri ingår som tidigare omtalats åtskilliga tusen flygplan, som i värde är den största posten, stridsvagnar och motorfordon men också mycket stora kvantiteter artilleri och ammunition samt fartyg och dylikt. Värdet av de levererade kvantiteterna krigsmateriel under 1942 och 1943, beräknat efter prisnivån före kriget, är av ungefär samma storleksordning som fem gånger nettotillverkningsvärdet inom den svenska metall- och verkstadsindustrin under 1938, då 220,000 personer voro sysselsatta i denna industrigren.

Trots allt utgöra säkerligen de levererade varorna endast en liten del av vare sig USA:s eller Sovjetunionens produktion. Men deras betydelse torde icke ha varit så liten helt enkelt emedan leveranserna av olika slag av krigsmateriel kunnat anpassas efter krigföringens behov. En mycket stor del av leveranserna ha sålunda utgjorts av flygplan. Stora mängder tanks kunde sändas under 1942, då den ryska produktionen troligen minskade kraftigt på grund av förlusten av stora industristäder och på grund av förlorad

produktionstid vid förflyttning av fabriker, medan under 1943, då den ryska tillverkningen av stridsvagnar återigen ökade, stridsvagnsleveranserna sjönko till mindre än en tredjedel och ersattes av andra nu mera välbehövliga varor. Under reträtten hade ryssarna relativt litet behov av motorfordon. Detta ökade emellertid allteftersom under den ryska offensiven transportvägarna förlängdes. Det var också tidskrävande att sätta i stand det förstörda järnvägsnätet. Sändningarna av motorfordon voro dubbelt så stora under 1943 som under 1942 och under de båda åren ha ungefär 170,000 lastbilar, 33,000 "jeeps" och 25,000 andra motorfordon levererats.

Det är självklart, att även en i så hög grad självförsörjande industri som den ryska mötte oerhörda svårigheter att tillfullo utnyttja sin kapacitet, då viktiga industriområden förlorades och då krigsbehoven icke endast ständigt ökades utan även ständigt växlade mellan olika slag av krigsmateriel beroende på krigslyckans och krigsteknikens förändringar. Liksom i alla andra länder uppkommo "trånga sektioner" d. v. s. områden, där brist på vissa enstaka råvaror (eller maskiner) omöjliggjorde eller starkt minskade produktionen av en mängd varor. Om t. ex. ett visst slags maskiner, nödvändiga för produktion av stridsvagnar, saknas, förhindras härigenom denna produktion även om arbetskraft och alla övriga maskiner finnas. De amerikanska leveranserna av allehanda industrivaror ha varit av mycket stor omfattning, men de ha säkerligen ökat den ryska produktionen med många gånger större kvantiteter än vad de själva utgöra.

Listan på de olika slag av varor som levererats innehåller såväl råvaror som halvfabrikat och maskiner liksom hela industrianläggningar. Det har bl. a. uppgivits, att t. o. m. 1943 nära 1,350,000 ton stål, 177,000 ton sprängämnen, 384,000 ton aluminium, koppar och andra metaller och 740,000 ton oljeprodukter, flygbensin och smörjoljor, levererats liksom åtskilliga miljoner par skor, stora kvantiteter läder och cirka 15 miljoner meter kommiss.

Av kanske allra största betydelse ha dock leveranserna av maskiner och verktyg av alla slag att användas i de ryska fabrikerna varit. Enligt "Economist" uppgick värdet av den amerikanska årsförbrukningen av verktygsmaskiner o. d. till drygt 150 miljoner dollars under de sista förkrigsåren. Vid utbyggnaden av den amerikanska industrin för krigsproduktion steg behovet så hastigt, att produktionsökningen försenades på grund av bristen på verktygsmaskiner. Tillverkningen därav åttadubblades. Till Sovjetunionen har t. o. m. 1943 års slut skeppats för cirka 400 miljoner dollars industriell utrustning, maskiner och verktygsmaskiner. Tack vare dessa kunde den ryska arbetskraften och industriella kapaciteten utnyttjas betydligt effektivare än vad annars skulle varit möjligt.

Vid förflyttningen av industrierna österut medtogos alla maskiner, som kunde flyttas. Nödvändiga kompletteringar underlättades genom de amerikanska sändningarna. Allt eftersom ryssarna återerövrade förlorade områden och allt eftersom tidigare evakuerade riskzoner åter ansågos säkra, kunde allt flera gamla industrianläggningar åter utnyttjas genom att installera nya maskiner samtidigt som produktionen kunde fortgå oförminskat på de platser, dit industrierna flyttat under ett tidigare skede.

Även hela industrianläggningar ha sänts från USA. Sålunda torde de stora bensin- och oljeleveranserna till Sovjetunionen i hög grad berott på otillräcklig kapacitet hos de ryska raffinaderierna. För att öka denna nedmonterades sex kompletta amerikanska raffinaderier och skickades till ryssarna. Inalles hade t. o. m. 1943 145,000 ton utrustning för raffinaderier levererats. På samma sätt erhöll Sovjetunionen en mycket stor komplett fabrik för tillverkning av automobiläck, som på grund av den minskade tillgången på gummi inte kunde utnyttjas i USA men som nu i stället möjliggjorde utnyttjandet av de ryska gummitillgångarna. För underlättande av transporter ha icke endast bilar och rullande järnvägsmateriel ställts till ryssarnas förfogande utan även signaleringsanordningar, automatväxlar o. d. för att möjliggöra ett intensivare utnyttjande av spår och rullande materiel. Såsom framstående industriman uppehåller sig Stettinius utförligt om leveranserna av råvaror och maskiner och säger bl. a. (sid. 224) "Eftersom det enda ändamålet med lend-lease är att möjliggöra för oss att vinna kriget så snabbt som möjligt skicka vi råvaror och maskiner utrikes, när vi äro övertygade att de kunna bidra mera till vår seger än om vi behöllo dem här hemma. I många fall är det naturligtvis vida effektivare att tillverka färdig krigsmateriel här i USA och sedan sända den utrikes. Det är lätt att inse exempelvis hur löjligt det skulle vara att försöka bygga en flygmotorfabrik på en ö mitt i Stilla Oceanen, där fabriksbyggnader, råvaror, kraft och yrkesarbetare saknas. Men vi glömma ibland att det skulle vara lika löjligt att tillåta en rysk, brittisk eller australisk flygmotorfabrik med alla dess kvalificerade yrkesarbetare att stå stilla på grund av brist på något specialstål eller någon maskin som vi kunna sända utan att störa produktionen här hemma . . . . Genom att sända små kvantiteter maskiner utrikes kunna vi utnyttja väldiga nya resurser i våra allierades länder och därigenom bidra till vår seger."

Under reträtten i början av kriget förlorade ryssarna ungefär 40 procent av sin bördigaste jordbruksareal. Trots stora lager och trots en mycket sträng livsmedelsransonering kunde det givetvis inte i längden undvikas att bristen på livsmedel blev allvarlig. Och även om tillräckliga lager funnits eller produktionen snabbt kunnat ökas i andra delar av Sovjetunionen

skulle dock svårigheterna att transportera livsmedlen dit de behövdes bli mycket stora. Betydande kvantiteter högvärdiga livsmedel ha också anlänt till Sovjetunionen från USA, särskilt under 1943, då värdet av livsmedels-sändningarna var mer än 3 gånger så stort som under 1942. Man inriktade sig på att söka tillgodose i första hand behovet av kött, fett, socker, grönsaker och ägg men icke av spannmål eller potatis, av vilka födoämnen på grund av den ringa transportkapaciteten endast relativt obetydliga kvantiteter — i förhållande till behovet — skulle kunna sändas. Uppgifter ha offentliggjorts angående livsmedelssändningarna, vilka tillåta en ganska säker uppskattning av den amerikanska exporten till Sovjetunionen av viktigare livsmedel under 1943. Kvantiteterna av viktigare livsmedel samt storleken av behovet under ett år för 11 miljoner soldater enligt de svenska krigsransonerna var:

	1000-tal ton	
	Uppskattad export från USA till Sovjetunionen under 1943	Behov för 11 miljoner soldater
Mjöl och vete	450	1,750
Socker	230	200
Matfett	360	280
Kött	270	400

Därjämte levererades bl. a. 110,000 ton torkad frukt och grönsaker och 30,000 ton torkade ägg.

Som framgår av tabellen motsvara livsmedelssändningarna under 1943 ungefär årsbehovet för en armé på 11 miljoner man. "Överskottet" på matfett och socker är ungefär lika stort som "underskottet" på kött. Behovet av mjöl täckes dock bara till en tredjedel, och potatis, som är en betydande post för täckning av kaloriförbrukningen, ingår icke i sändningarna. Livsmedlen torde i stort sett helt ha använts av röda armén, men det är möjligt att något även fördelats bland civilbefolkningen i närheten av fronten. Uppgifterna visa klart, att livsmedelssändningarna spelat en avgörande roll för armén men praktiskt taget ingen roll för civilbefolkningen. I förhållande till USA:s enorma livsmedelsproduktion utgöra sändningarna endast en liten del.

Lend-leasesändningarna ha också bidragit att förbättra livsmedelssituationen i Sovjetunionen genom att ställa utsäde och jordbruksredskap till ryssarnas förfogande.

Det moderna kriget är mera än någonsin ett "produktionskrig". Och produktionskriget är i stor utsträckning ett krig om trånga sektioner. Det gäller

Folke Kristensson

att så mycket som möjligt minska motståndarens produktion och detta utföres effektivast genom att skapa trånga sektioner. Tyskarna försökte under lång tid att avskära England från tillförseln av bensin och oljor genom att med u-båtar och flyg sänka så många tankfartyg som möjligt. De allierade makterna ha sedan krigets början genom blockaden av Europa och, särskilt under senare tid, genom att koncentrera bombningarna på vissa, enstaka sektioner i axel-europas näringsliv sökt skapa trånga sektioner.

Samtidigt försöka givetvis båda de krigförande parterna att med alla medel — lagerhållning, ersättningsproduktion, tillförsel utifrån — eliminera de egna trånga sektionerna. För de allierades del spelar därvid tillgången på transportmedel mellan olika delar av jordklotet med dess olika råvarukällor, produktionsbetingelser och behov den avgörande rollen. Härigenom blir det i största utsträckning möjligt för USA att tack vare sin enorma och numera för krigets behov helt utbyggda produktionskapacitet kunna ställa just de varor till sina allierades förfogande som bäst behövas. Att så är möjligt förstår man av det faktum, att endast ungefär en sjundedel av USA:s totala krigskostnader utgöres av kostnader för de i och för sig väldiga lend-leasesändningarna, av vilka drygt en fjärdedel går till Sovjetunionen. USA har blivit "de trånga sektionernas fiende nr 1".